

BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLARIDA BOLALAR SHE‘RIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH METODLARI

Olimova Nilufar Qosimjon qizi

FarDU, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

G‘aniyeva Xurshida Ilhom qizi

Farg‘ona davlat universiteti 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20524368>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf darslarida bolalar she‘riyatidan samarali foydalanish metodlari yoritilgan. Bolalar she‘riyatining o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish, tafakkurini o‘stirish va estetik didini shakllantirishdagi o‘rni, hamda bu jarayonni yengillashtiruvchi metodik yondashuvlar, zamonaviy tajriba va amaliy ishlanmalar asosida ochib berilgan. She‘riyatdan foydalanib, bolalarni ona tiliga, badiiy so‘zga, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash istiqbollari yoritilgan va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: bolalar she‘riyati, boshlang‘ich sinf, o‘qish darslari, estetik tarbiya, nutq madaniyati, biriktiruvchi usullar, samarali metodlar.

Bolalar uchun yaratilgan she‘riyat asarlari ularning hayotga, jamiyatga, tabiatga va atrof-muhitga bo‘lgan munosabatini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aqliy va ruhiy rivojiga bolalar she‘rlari orqali ta‘sir ko‘rsatish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Dars jarayonida bolalar she‘riyatidan to‘g‘ri va samarali foydalanish o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish, ifoda mahoratini yuksaltirish va nutqi rivojiga katta yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf darslarida she‘riyatdan foydalanish orqali bolalarda badiiy tafakkur, obrazli tasavvur, ijodkorlik, mustaqil fikrlash, so‘zga nisbatan e‘tibor va hurmat tuyg‘ulari shakllanadi. She‘riyat bolalarni insoniylik, vatanparvarlik, mehr-oqibat kabi ezgu fazilatlar ruhida tarbiyalaydi. Yili-yili bolalar she‘riyatining asosiy vazifasi o‘quvchining ichki dunyosiga ta‘sir ko‘rsatish, ularning qalbida go‘zallikka, to‘g‘rilikka, poklik va xushfe‘llikka intilish hissini uyg‘otishdan iborat. O‘quvchilarda she‘riyatga qiziqish uyg‘otish, ularni she‘rni to‘g‘ri, emotsiyali va obrazli ifoda qilishga o‘rgatish, so‘z boyligi va nutq ohangini boyitish uchun darsda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin. O‘qituvchining she‘rlarni o‘qishi va bolalarga ifodali o‘qishni namoyish etishi bu metodik yo‘nalishlardan birini tashkil etadi. She‘rni ifodali o‘qishga tayyorlash jarayonida bola bo‘sh so‘zni, tovushini, so‘z ohangini, kuyini his etadi, har qaysi so‘zning obrazini tasavvurida jonlantira oladi.

Bolalar she‘riyatini o‘rganishda tinglangan she‘r asosida savol-javob usulidan ham samarali foydalanish mumkin. Bu usul bola nutqini faollashtiradi, tafakkurini kengaytiradi. O‘qituvchi har bir she‘riy asarning mazmun-mohiyatini chuqur anglatish, unda ifodalangan axloqiy tushunchalarni, obrazlarni muhokama qilish uchun savollar beradi. Natijada o‘quvchi she‘rga befarq bo‘lmaydi, badiiy matndan olgan taassurotni o‘rtoqlashishga harakat qiladi va o‘z fikrini erkin ifoda eta oladi [1].

She‘rni yod olish orqali o‘quvchilarning xotirasi, nutq malakasi va talaffuzi ustida ishlash mumkin. Ustozlar bolalarni she‘riyatga doimiy qiziqtirib borish uchun darsdan tashqari musobaqalar, badiiy kechalar tashkil etib turishlari ham lozim. Bunday tadbirlar bolalarning o‘zini sahnada tutishni, ifodali gapirishni, asar mazmunini yaxshiroq anglashni o‘rgatadi. Yana bir samarali metod – drammatizatsiyalashdir. Bu metod bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga zamin yaratadi. Drammatizatsiyalash orqali bola she‘riy obrazga kirib, uning harakat va kayfiyatini

o‘zidan o‘tkaza oladi. Darsda bolalar she‘r asosida kichik sahna ko‘rinishlarini tayyorlash, asar qahramonlarining harakat va so‘zlarini ifodali aytishni o‘rganishlari mumkin. She‘riyatni rasm yaratish faoliyati bilan bog‘lab o‘qitish ham bolaning badiiy dunyoqarashini kengaytiradi. She‘rga asoslangan rasm chizish mashg‘ulotlari o‘quvchining obrazli tafakkurini, voqealarga, predmetlarga badiiy yondashuvini rivojlantiradi. She‘riyat asosida qisqa voqeani tuzdirish, ijodiy topshiriqlar berish, she‘rdan olingan so‘z yoki so‘z birikmalaridan yangi gaplarni tuzdirish orqali ham bolaning nutq madaniyati taraqqiy etadi. O‘quvchilar hayotidan, oilasidan, tabiat manzaralaridan voqeani hikoya tarzida ifodalash, uni tasvirlashga o‘rgatish – bularning barchasi bolalar she‘riyatidan samarali foydalanishning muhim uslublaridandir. Zamonaviy boshlang‘ich ta‘limda interaktiv metodlarning ham ahamiyati ortib bormoqda. Jumladan, “Aqliy hujum”, “Bahs-munozara”, “Rolli o‘yin”, “Zina metodlari”, “Kuzatish va muhokama” kabi yondashuvlar bolalarda mustaqil fikrlashga, o‘z nuqtai nazarini asosli bayon etishga, badiiy tahlil qilishga imkon beradi. Ushbu metodlar, ayniqsa, she‘rlarning manosi, asosiy g‘oyasi ustida ishlashda ko‘proq natija beradi [2].

Bolalar she‘riyatidan samarali foydalanish uchun darsda multimediya, audio va video materiallardan, zamonaviy o‘quv texnologiyalaridan foydalanish, she‘rlarni tinglash, jonli musiqadan foydalanish ham bolalarning qo‘shimcha rag‘batini oshiradi. She‘riyat orqali bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish ona tili, o‘qish va adabiyot darslarining asosiy vazifasiga aylanib bormoqda. Bularning barchasi boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi uchun she‘riyatdan ishlatishda qat‘iy ko‘rsatma va cheklov mavjud emasligini, aksincha, ijodiy yondashuv, o‘quvchining psixologik, intellektual va emotsional xususiyatlarini inobatga olish muhimligini ko‘rsatadi. Har bir bola individual psixologiyaga ega bo‘lib, unga mos pedagogik yondashuv she‘riyatdan yuqori samaradorlik bilan foydalanishni ta‘minlaydi. O‘qish, ona tili, tabiatshunoslik, texnologiya va boshqa bir qancha fanlarni o‘qitishda ham bolalar she‘riyatidan har xil shakllarda foydalanish mumkin. Masalan, mavzuni boshlashda diqqatni jamlash uchun qisqa she‘r o‘qib berish, yangi mavzuni o‘zlashtirishda esa she‘r misollaridan foydalanish, taassurotni mustahkamlash uchun esa she‘rga so‘zli tahlil, mushohada va ijodiy tafakkur yo‘llari bilan yondashish lozim.

She‘riyat bolani so‘z ma‘nosini chuqur his etishga, undagi his-tuyg‘ularni, kayfiyat va emotsiyalarini to‘liq anglashga majbur etadi. Darsda bolalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ularga individual topshiriqlar, qiziqarli ijodiy mashg‘ulotlar berish – bolani she‘riyat olamiga olib kiradigan eng muhim qurollardan biridir. Ba‘zi o‘quvchilar uchun ifodali o‘qish qiyin kechsa, boshqalar uchun tinglash, tasvirlash yoki drammatizatsiyalash mashg‘ulotlari samaradorlik beradi. She‘riyat yordamida boshlangan yoki yakunlangan dars bolalar xotirasida uzoq saqlanadi, ularda badiiy nutq va til madaniyatiga hurmat, milliy qadriyat va madaniyatga mehr tuyg‘ularini shakllantiradi. Mashg‘ulotlar davomida faollik, ijodkorlik muhitini yaratish, bolalarda o‘z fikrini asoslangan va to‘g‘ri ifoda etish layoqatini tarbiyalash, ularning shaxs sifatida o‘shishiga yordam beradi [3].

Boshlang‘ich sinfdan boshlab bolalarning she‘riyatga bo‘lgan qiziqishi, iste‘dodi, ijodiy tafakkuri asta-sekin rivojlantirilsa, ularga kelajakda barcha yo‘nalishlarda ham muvaffaqiyatli harakat qilishning mustahkam poydevori yaratiladi. She‘riyat darslari bolalarni faollikka, mustaqil o‘ylash va fikrini bayon etishga, o‘z ongi, qalbi va tuyg‘ulari bilan yashashga, yurtini, tilini, ota-onasini, tabiatini ardoqlashga o‘rgatadi. Har bir bolani she‘riyatga olib kiradigan yo‘llar esa, avvalo, o‘qituvchining kasbiy mahorati, ijodkorligi, mehri va fidoyiligi bilan chambarchas bog‘liq. Bolalar she‘riyatidan samarali foydalanishda yil davomida qo‘llaniladigan an‘anaviy va zamonaviy metodik yondashuvlar uyg‘unligi o‘quvchilarni ham badiiy so‘z, ham milliy qadriyat tarafdoriga aylantiradi.

She'riyatga oliy e'tibor, mazmunli o'qish, mustaqil o'rganish, she'rni ifodali o'qish va tahlil qilish kabi malakalar maktab ostonasidan boshlab hayotiy ehtiyojga aylanadi. Mazkur ham tashkil etiladigan ochiq darslar, adabiy kechalar, ijodiy musobaqalar, turli viktorinalar, she'riyat haftaliklari orqali bolalarning qiziqishi doimiy yuqori bo'lib boradi. She'riyatni o'qitishda bolalarni motivatsiyalash, ularni faol suhbatga jalb etish, dastlabki bosqichda oddiy, so'z boyligi yengil hamda mazmuni tushunarli she'r namunalari tanlash, keyinchalik sekin-asta murakkab va teran she'riy asarlarga o'tish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Mashg'ulotlarda she'riyatni bolalarning kundalik hayotiga, orzu-intilishlariga yaqinlashtirish, har bir bola uchun individual yondashuv asosida ishlash ham muhimdir. Bolalar o'zlari o'qigan she'r asosida qisqacha hikoya tuzishi, bolaning so'z boyligini mustahkamlash va badiiy nutqini rivojlantirishda juda foydalidir. Yoki asar asosida kichik rasm chizdirish va rasm asosida o'z fikrini ifodalashga o'rgatish orqali ham bolalarni mustaqil tafakkur qilishga yo'naltirish mumkin. Bunday usullar, ayniqsa, tasviriy san'at, texnologiya va ona tili darslarida yaxshi natija beradi. She'riyatni o'rganishda bolaning dunyoqarashi kengayib, so'zga ruhi, tuyg'usi, e'tibori yanada kuchayadi. Ularda go'zallik, foydalilik, estetik did, milliy qadriyatlarga sadoqat, do'stlik, mehr-muhabbat kabi fazilatlar tarbiyalanadi. Natijada bolalar badiiy nutq bilan suhbatlashadi, so'z ohangiga uyg'un fikrlashga harakat qiladi va ijodiy tafakkur asoslarini egallaydi [4].

She'riyat orqali mashg'ulotlar soddaligi, sodda va aniq til bilan bolalar ongiga yetib borishi, ular uchun odat tusiga kirishi boshlang'ich maktabning muhim maqsadlaridan biridir. Har bir yangi mavzuga oid kichik she'r, maqol, topishmoq, qisqa hikoya, masal, epigrama va boshqa adabiy janrlardan ham foydalanish mumkin. Bular mavzuning hayotiy bog'liqligini ocha olishda katta yordam beradi. Amaliyotda bolalar she'riyatidan foydalanishda ayni vaqtda hayotiy voqealarni, bolalarning orzu-umidlari va kayfiyatini hisobga olish, ular bilan erkin va bag'rikeng muhitda ishlash muhim ahamiyatga ega. Bolalar o'zining eng yaxshi his-tuyg'ularini, orzularini va bevosita hayotiy taassurotlarini umumlashgan she'riy misralar orqali ifoda qilishni o'rganadi. She'riyat – bu bolalar uchun muloqotning eng chiroyli, yengil va sodda, shu bilan birga, chuqur va hayotiy janrlaridan biridir. U bola tafakkuriga yorqin ranglar, tovushlar va ifoda imkoniyatlarini olib kiradi. Davomli o'rganish va foydalanish orqali bolalarning nutqiy va ijodiy salohiyatini rivojlantirish yo'lida eng kuchli vositalardan bo'lib xizmat qiladi. Bolaning maktabdagi ilk yillari – bu uning dunyoni anglashida poydevor yotqiziladigan davr. She'riyatga bo'lgan muhabbat va qiziqish, bolalarning notiqlik san'ati, so'z ohangiga etiborli bo'lishlari, har bir jumlaning emotsiyaga boy, ravon va oqilona ifoda etishlari natijada kelajakka katta zamin yaratadi. Shu sababli ham zamonaviy boshlang'ich ta'limda bolalar she'riyatidan foydalanish dars samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri bo'lib hisoblanadi [5].

Xulosa:

Boshlang'ich sinf darslarida bolalar she'riyatidan samarali foydalanish o'quvchilarning nutq madaniyatini, ijodkorlik salohiyatini, ifoda mahoratini va mustaqil tafakkurini rivojlantirishda beqiyos imkoniyat yaratadi. Metodik yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi, interaktiv va an'anaviy vositalarning uyg'unligi, individual va ijodiy faoliyatga keng imkon berilishi o'qituvchidan yuqori kasbiy mahorat, mehr, izlanish va natijani ko'zlashni talab qiladi. She'riyatdan foydalanish orqali o'quvchilar milliy qadriyatlarni anglaydigan, badiiy so'zga ixlosmand, zukko, mustaqil va erkin fikrlovchi insonlar sifatida voyaga yetadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Jumayev, S. (2017). Boshlang'ich sinf o'quvchilarini nutqini rivojlantirishda bolalar adabiyotining ahamiyati. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2017.
2. Qurbonova, S. (2019). Maktabda o'qitish metodikasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
3. Alekseeva, L.G. (2015). Metodika prepodavaniya literatury v nachalnoy shkole. – Moskva: Prosveshchenie, 2015.
4. Yahyoqulova, G. (2020). Boshlang'ich ta'lim o'quvchilariga badiiy asarlarni o'rgatishda integratsiyalashgan yondashuvlar. – Toshkent: “Fan”, 2020.
5. Ahmedov, N. (2018). Bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish yo'llari. – Andijon: AndDU nashriyoti, 2018.
6. Yunusova, Sh. (2021). Boshlang'ich maktabda o'qish darslari: innovatsion yondashuvlar. – Qarshi: QarDU nashriyoti, 2021.
7. Karimova, O. (2022). She'rlardan foydalanishda zamonaviy pedagogik metodlar. – Toshkent: “Pedagogika”, 2022.